

Eva Illouz

Modernitat explosiva

«Vull entendre un malestar perceptible
al començament del segle XXI a través
de la lent d'una sèrie d'emocions.» **Eva Illouz**

Eva Illouz

Modernitat explosiva

Traducció d'Esther Roig

Edicions 62

Barcelona

Títol original: *Explosive Modernity*
© Eva Illouz 2024
© Suhrkamp Verlag Berlin 2024.
All rights reserved by and controlled Suhrkamp Verlag Berlin

*La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté
l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.
En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.
A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores
i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.
Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar
o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web
www.conflicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.
Queden expressament prohibits l'ús o la reproducció d'aquest llibre o de qualsevol de les seves
parts amb el propòsit d'entrenar o alimentar sistemes o tecnologies d'intel·ligència artificial.*

Primera edició: març del 2025

© de la traducció: Esther Roig i Giménez, 2025

Amb el suport del Departament de Cultura

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.
Diagonal, 662-664, 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Composició: Grup62

Dipòsit legal: B. 3.882-2025
ISBN: 978-84-297-8244-8

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ: LA CIVILITZACIÓ EMOCIONAL I LA SEVA INSATISFACCIÓ	13
<i>La societat en l'ànima</i>	16
<i>La literatura com un lloc per aprendre emocions</i>	30
PRIMERA PART. EL SOMNI AMERICÀ: UNA DISTOPIA EMOCIONAL?	
1. La sublimitat i la crueltat de l'esperança	39
<i>Les institucions d'esperança</i>	43
<i>Entre la teologia i la política</i>	49
<i>El somni americà</i>	58
<i>La resignació a còpia de moviment incessant</i>	64
2. Els llavis amargs de la decepció	73
<i>Els clixés i la intensitat emocional</i>	75
<i>Els somnis i la cultura de consum</i>	80
<i>La fantasia i l'estetització</i>	82
<i>La promesa cruel del mèrit</i>	86
3. L'enveja: l'emoció muda	101
<i>La virtut del capitalisme</i>	105

<i>Una emoció demoníaca</i>	111
<i>La tasca interminable de l'enveja</i>	127

SEGONA PART. EL NACIONALISME, LA DEMOCRÀCIA I LES SEVES EMOCIONS

4. La ràbia: l'enigma de l'ànima	137
<i>De l'honor a la justícia</i>	138
<i>Educats per esperar que el món sigui just</i>	153
<i>La ràbia com una representació</i>	
<i>de la democràcia</i>	161
<i>La ràbia com un enigma moral</i>	171
5. La por i la política de la vulnerabilitat	177
<i>Una emoció gens heroica</i>	178
<i>El liberalisme com l'avorrició de la por</i>	183
<i>Les democràcies liberals i les inflacions</i>	
<i>amenaçadores</i>	186
<i>Els efectes polítics de la por</i>	193
<i>La militarització de la societat</i>	197
<i>La por i la sensibilitat preventiva</i>	200
<i>La por com un camp de batalla</i>	206
6. La nostàlgia i l'absència de llar: quan les llars perdudes es tornen inventades	213
<i>Trobar la llar a còpia de perdre-la</i>	214
<i>La nostàlgia i el dolorós naixement de</i>	
<i>la modernitat</i>	216
<i>Despertar-se com un insecte</i>	223
<i>L'absència de llar com a nostàlgia</i>	
<i>restaurativa</i>	231
<i>L'exili permanent</i>	237

TERCERA PART. LA INTIMITAT IMPLOSIVA

7. La vergonya i l'orgull: com ens defineixen els altres	245
<i>L'aparició de la consciència a través de la vergonya</i>	246
<i>La vergonya com una forma d'existència</i>	255
<i>Els que avergonyeixen</i>	261
<i>Trencar el silenci de la vergonya: l'orgull com a arma política</i>	269
<i>De la garlanda als lluentons</i>	273
8. La gelosia: la força que un mateix es construeix	283
<i>El monstre verd i el desig ardent de saber</i>	284
<i>La ment possessiva</i>	289
9. L'amor: de la transgressió a la complexitat	299
<i>La passió antisocial</i>	301
<i>L'amor transforma la societat</i>	312
<i>L'amor es casa amb la societat</i>	314
<i>L'amor com a forma social complexa</i>	321
CODA. A TRAVÉS DE LES ESQUERDES DE LA NEGACIÓ:	
EL PODER DE LES EMOCIONS	329
<i>Notes bibliogràfiques</i>	349
<i>Agraïments</i>	417

I

LA SUBLIMITAT I LA CRUELITAT DE L'ESPERANÇA

El pecat original del cristianisme, a parer meu,
és l'esperança.

MICHEL HOUELLEBECQ, *Anéantir*¹

Eres la prova que el meu entorn s'equivocava;
podia tenir un somni.

VIRGINIE DESPENTES, *Cher connard*²

En la mitologia grega, l'esperança figura molt notablement en la llegenda de la capsa de Pandora tal com l'explica l'antic poeta grec Hesíode. A *Els treballs i els dies*,³ Hesíode relata que en revenja pel robatori del foc per part de Prometeu per al bé dels éssers humans, Zeus va crear la primera dona, Pandora, que semblaria el caos entre els éssers humans. Epimeteu, germà de Prometeu, la pren com a esposa. Poc després, Pandora va obrir una gerra confiada pels déus i que representava que s'havia de mantenir tancada. Com a resultat d'obrir-la, tots els mals, com ara les malalties, la mort i l'odi es van escapar i van afectar la humanitat. L'única cosa que es va quedar a la capsa va ser l'esperança

(*elpis*), i ens va deixar l'ambigüitat de si l'esperança s'havia de posar al mateix nivell que els mals que s'havien escapat de la capsa, o si era el remei de tots els mals que s'havien alliberat per deambular pel món. Per a Friedrich Nietzsche era el pitjor dels mals que contenia la capsa de Pandora.⁴

L'esperança ha estat una emoció clau⁵ invocada per religions de salvació com el cristianisme perquè connecta amb el més enllà, amb les promeses encara no complertes de Déu segons les quals les persones acabarien trobant el paradís, que una vida de penyalitats seria sobrepassada per una vida d'abundància després de la mort. L'apòstol Pau ho va expressar d'una manera que tots coneixem: «Hem estat salvats, però només en esperança. Ara bé, veure el que s'espera no és esperança: allò que es veu, per què s'ha d'esperar? Però nosaltres esperem allò que no veiem, i ho anhelem amb constància».⁶ Aquí l'esperança és gairebé sinònim de fe (una barreja de cognició i emoció), ja que continua creient en la salvació de Déu fins i tot en contra del que veuen els propis ulls. En la teologia cristiana, l'esperança afirma la fe davant el que contradiu el sentit comú. La Pasqua és la festa de l'esperança per excel·lència: nega la mort i celebra la resurrecció de Crist. Charles Péguy, socialista i escriptor catòlic francès, va fer de l'esperança un element clau dels seus punts de vista teològic i polític. En un dels seus poemes més famosos, *Le porche du mystère de la deuxième vertu* (1911),⁷ parla Déu mateix:

El que m'admira, diu Déu, és l'esperança.

[...] La caritat, diu Déu, no em sorpren gens.

No és sorprenent.

Aquelles pobres criatures són tan desgraciades que si no és que tenen un cor de pedra, com podrien no ser caritatives les

[unes amb les altres.

Com podrien no ser caritatives amb els seus germans.
Com no es traurien el pa de la boca, el pa de cada dia, per donar-lo als infants malaurats que troben.
I amb el meu fill han tingut aquesta caritat.

El meu fill el seu germà.
Una caritat tan gran.
Però l'esperança, diu Déu, això sí que em sorprèn.
A mi.
Això és sorprenent.

En aquest magnífic poema, Déu està impressionat i sorprès per la propietat miraculosa de l'esperança (*espérance* té un significat lleugerament més teològic que *espoir*). De totes les virtuts, la que Déu més s'estima és l'esperança, perquè mentre que la caritat és gairebé una reacció evident i involuntària a la misèria del món, l'esperança, que no veu mai allò que espera, és molt més misteriosa i miraculosa. En el seu vincle entre el que és visible i el que és invisible, el que és terrenal i el que és diví, l'esperança inclou la veritadera virtut cristiana. Transcendeix el present i realitza la pròpia creença en la bondat última de Déu.

L'esperança és una emoció especialment apta per a la creença religiosa perquè, com diu el teòleg evangèlic Jim Wallis, de la revista de justícia social cristiana *Sojourners*: «L'esperança és creure malgrat l'evidència, i després veure com canvia l'evidència».⁸ Com explica l'antropòleg Victor Crapanzano, els evangelistes i potser els cristians en general distingeixen entre una esperança salvadora de vida, és a dir esperança de salvació traduïda en l'experiència de renéixer, i les insignificants esperances de la vida quotidiana, privilegiant la primera sobre la darrera.⁹

Mentre que el filòsof Thomas Hobbes va definir l'esperança com una «expectativa del bé que vindrà»,¹⁰ l'esperança no comporta necessàriament optimisme, que fa prediccions sobre el futur. L'esperança és més aviat una emoció que imbueix d'energia l'acció, i això converteix l'esperança en una emoció altament instrumental.¹¹ Un poema d'Emily Dickinson il·lumina el que significa ser «instrumental».

L'Esperança és la cosa amb plomes—
 Que es posa sobre l'ànima—
 I canta la melodia sense paraules—
 I no s'atura —mai—

I tan dolça —en la Galerna— se sent
 I terrible hauria de ser el temporal—
 Capaç d'abatre l'Ocellet
 Que tanta escalfor ens va donar—

L'he sentit a la terra més gèlida
 I al Mar més estrany
 Però mai, ni en l'adversitat
 Va demanar-me ni una engruna de pa.¹²

Fins i tot en el clima més fred, l'esperança ens dona una sensació de possibilitat. Revela el destí, impulsa endavant. És una melodia de l'ànima que no té raons ni justificacions, una tonada sense lletra. No demana ni una engruna perquè l'esperança no exigeix que l'evidència l'alimenti. L'esperança afirma la creença irracional que pot haver-hi una cosa millor. És per això que és «tan dolça» en la galerna. Ernst Bloch, el filòsof alemany, considerava que l'emoció

de l'esperança era com exigir a les persones que «es llancin activament en el que vindrà».¹³ L'esperança, per a ell, eren també els fonaments del pensament mateix. De fet, en tant que l'acció humana és inherentment prospectiva, és a dir, està implicada en la planificació i fa reconeixible el futur, la propietat principal de l'esperança és projectar el jo en el futur, com ara la confiança o la seguretat en un mateix. Així doncs, pertany a la categoria d'«emocions projectives» que expressen la temporalitat fonamental de les nostres accions i les emocions que vinculem a l'anticipació del futur.¹⁴

Les institucions d'esperança

L'esperança ajuda a configurar i canviar les condicions que formen el context de l'acció. En el seu estudi dels rituals de cultes cargo,¹⁵ Victor Crapanzano va trobar esperança per satisfer aquesta funció. Els cultes cargo són sistemes de creences que fan que els membres de la tribu utilitzin rituals propiciatoris, cantin i dansin perquè els portin béns europeus. Atès que molts d'aquests rituals no es compleixen, és a dir, no es fan realitat, es poden considerar una bogeria o irracionalitat. Però Crapanzano afirma que es poden considerar com una forma racional de canviar el propi context. La propietat principal de l'esperança és conformar i canviar el nostre sentit del possible, i en conseqüència canviar el nostre sentit de l'autoempoderament. Aquesta orientació cognitiva i emocional no és prevalent en totes les cultures i societats. Quan l'esperança està sistematitzada, quan s'integra en institucions i ideologies, pot canviar el caràcter del poder per actuar i de la societat. A aquesta construcció de nous contextos, Valerie Braihwaite l'anomena institucions d'esperança.

Les institucions estan concebudes com a reguladors culturals del trajecte vital. Es defineixen àmpliament com les regles, normes i pràctiques interconnectades que ordenen les trobades socials i indiquen el camí vers objectius valuosos. Les institucions d'esperança es refereixen a uns conjunts de regles, normes i pràctiques que assegurin que tinguem una mica d'espai no sols per somiar amb una vida i ens posicionem per sobre de la pròpia sinó que tinguem (almenys en aparença) els mitjans per fer-ho. Les institucions d'esperança ens allunyen col·lectivament d'un guió social que fa que la implicació per configurar el nostre futur sembli fútil vers un en què s'espera de nosaltres que siguem participants actius i responsables contribuint a una societat civil vibrant. Les institucions d'esperança són part de la família que permet a les institucions que compensin, afluixin o reprimin les limitacions imposades per les institucions reguladores.¹⁶

Probablement, la Il·lustració és la que més bé ha sistematitzat i institucionalitzat aquesta emoció secularitzant, l'*espérance* cristiana. Era l'emoció clau de la Il·lustració perquè el progrés i la perfectibilitat eren centrals en la concepció de la història humana.¹⁷ La Il·lustració va institucionalitzar l'esperança en una vasta escala i en va fer la seva raó subjacent a còpia de desfer-se de les idees cristianes del pecat original i de l'essència malvada dels éssers humans. Veia els éssers humans com a bons o mal·leables moralment, i així feia possible la idea del progrés moral. Es podia i s'havia d'esperar una vida millor en aquest món, no en l'altre, perquè els éssers humans tenien les capacitats morals per fer del món un lloc millor per viure i sobre el qual actuar. Aquest podria ser el missatge fonamental de la Il·lustració. L'esperança secularitzada es va incorporar en

l'acció quotidiana. L'eminent filòsof de la Il·lustració Immanuel Kant va fer de l'esperança l'actitud moral clau, no de la fe sinó de la raó, o més exactament: de la fe en la raó. A *Crítica de la raó pura*, va preguntar com tothom sap «Què puc esperar?»,¹⁸ que va imposar com una de les preguntes fonamentals de la filosofia. «Què puc esperar?» significava: Què puc esperar racionalment? Kant va virar la perspectiva moral del passat cap al futur i va argumentar que l'actitud moral correcta envers el futur era l'esperança.¹⁹ El que un pot esperar és la seva pròpia felicitat. En un estat de raó, aquesta felicitat és proporcional a la pròpia virtut, però ja que el món empíric real no recompensa la virtut proporcionalment amb felicitat, hem d'esperar que hi hagi un principi —Déu— que creï una adequació entre virtut i felicitat. Encara que no puguem justificar-ho sobre una base (científica) teòrica, tenim raons pràctiques per fer-ho. Si bé Kant no considerava l'esperança una emoció, sinó una actitud moral,²⁰ crec que podem plausiblement veure-la com l'emoció de la raó pràctica que consagra la creença en la raó. De nou Ernst Bloch: «La funció d'aquesta emoció [l'esperança] exigeix que les persones s'aboquin activament en allò que és atractiu, en allò a què pertanyen».²¹ Perquè algú «s'aboqui en allò que és atractiu» cal una nova visió del món com a governat per un principi fonamental de bondat (progrés). No ens podem imaginar aquest «abocar-se» del jo sense una emoció i sense una assumpció implícita sobre el poder de la voluntat humana. L'esperança també torna el jo fonamentalment obert i adaptable a la bondat del món racional, és a dir, un món que respongui a la necessitat humana de millora. La felicitat humana esdevé un projecte plausible en aquest context.

Mitjançant l'esperança, la Il·lustració —i la modernitat

en sentit ampli— va obrar una transformació radical de la imaginació. Va posar allò «possible», «desitjable», «ideal» no sols a l'abast de l'acció humana sinó dins de la intrínseca dimensió de la voluntat i l'acció. La «vida possible» esdevé una nova categoria cultural i mental, que expressa la plasticitat fonamental de la persona o del món social que s'obre davant d'ella. Allò «possible» no se situava en una vida intangible després de la mort ni en una probabilitat estadística. Era un recurs nou ofert pel món social així com una capacitat cognitiva per projectar el jo vers el futur, per articular l'objectiu de la pròpia vida, per conformar-la seguint l'arc de les intencions i les projeccions de l'individu. «Aspiració», «ambició», «somnia», «anhels», «afany»: l'augment de l'ús d'aquests conceptes indicava l'aparició d'una nova gramàtica social de la persona basada en un nou vocabulari de l'esperança. La relació de l'individu amb el temps i amb la limitació social es va transformar a través de les propietats cognitives i emocionals d'aspiració social. La imaginació amb visió de futur va esdevenir intrínseca a la pràctica de l'individualisme, l'ambició, l'afany, l'expectativa, el propòsit, l'objectiu, la disposició, la vocació, el pla, l'objectiu vital, el somni vital, totes aquestes idees per orientar el jo a delimitar de seguida una propietat emocional i cognitiva d'un individu que es va orientant essencialment al futur i al progrés. L'esperança seria l'arc i la fletxa, empenyent de manera invisible els individus al llarg de camins socials que en principi eren oberts i flexibles a les intencions de l'individu. La literatura del segle XIX i principis del XX, europea i americana, és plena de personatges que entren al món seguint l'arc de les seves ambicions, aquesta categoria cognitiva i emocional tot just descoberta, facilitada per una societat més mòbil socialment i animada per

l'esperança d'èxit. Eugène de Rastignac i Lucien Rubempré d'Honoré de Balzac, Julien Sorel de Stendhal, Clyde Griffiths de Theodore Dreiser i, escrit des de la perspectiva de finals del segle xx, Martin Dressler de Steven Millhauser: aquests personatges de ficció aspiraven a un nou ordre social que es conqueria amb ambició, aspiració i autonomia personal. Aquest era fins a tal punt el cas que, durant el segle XIX, als polítics conservadors francesos els preocupava que la novel·la no fos una causa de desordre social perquè animava les persones a somiar per sobre de la seva condició i a ser ambiciosos.²²

Per prendre la mesura a la novetat d'aquesta forma d'organitzar la volició i l'acció, la podem contrastar amb les societats de castes que no afavoreixen l'esperança perquè no ofereixen vies de mobilitat social. Per contra, ensenyen principalment a resignar-se i a acceptar el lloc social que et toca i a no tenir expectatives. Els termes indis *varna* (classe, estatus, color) i *jati* es refereixen a la classificació de les persones en grups segons diversos aspectes, entre els quals l'ascendència és el principal, per tal com aquesta classificació es basa en el naixement. Aquestes agrupacions tenien al seu torn un impacte sobre l'ocupació professional i, més que res, sobre les regles de l'endogàmia, és a dir, qui es podia casar amb qui.²³ Encara que hi hagi un grau de flexibilitat més gran en el sistema del que assumeixen els observadors externs, aquestes adscripcions a priori a un lloc social limiten la mena d'aspiracions que tenen les persones corrents. El mateix és cert per a les societats europees d'ordes medievals. *Estats* o *ordes* (els dos termes són virtualment intercanviables) eren els noms que es donava als grups socials en què naixien les persones i tenien poques possibilitats d'ascendir.²⁴ Com ha proposat l'historiador holandès

Johan Huizinga, en aquesta societat els grups i els individus es descriuen mitjançant algunes propietats estàtiques:

Hi ha, primer de tot, els estats del regne, però també hi ha els gremis, l'estat del matrimoni i el de la virginitat, l'estat del pecat. Al tribunal hi ha els «quatre estats del cos i la boca»: mestres del pa, copers, tallistes i cuiners. A l'Església, hi ha ordes socials i ordes monàstics. Finalment, hi ha els diferents ordes de cavalleria.²⁵

Encara que els pagesos poguessin rebel·lar-se i oposar-se al govern dels senyors locals, aquestes revoltes no estaven acompanyades majoritàriament d'una visió d'un orde polític alternatiu impulsat per l'esperança. A més, en tant que la majoria de posicions en la societat eren heretades, assolir una posició social no mobilitzava l'estructura psíquica sencera del jo. Els plebeus pertanyien a l'orde més baix i normalment l'espai de maniobra que hi podia haver per canviar aquesta posició no era gran, ni es creia que depengués únicament del seu esforç. Fossin quines fossin les aspiracions que tenien els individus —i sens dubte en tenien alguna—, és de presumir que es tractava de missions i millores modestes, per exemple ampliar els camps, augmentar les collites, casar-se amb la filla del veí. Això està molt lluny de la mobilitat social ascendent radical concebuda per les societats contemporànies. Fins a quin punt es pot millorar realment el propi destí en el sistema encara poderosament semblant a les castes de les societats democràtiques continua sent un tema de debat, però no es pot negar que la majoria dels contemporanis inicien la seva vida amb un sentiment d'esperança.

Entre la teologia i la política

En la seva crida a canviar la pròpia relació amb el present, l'esperança indueix a l'acció. Com hem vist, orienta el pensament vers el futur i genera confiança i seguretat en un mateix, alhora que apodera les persones per creure en l'èxit de la seva causa i, en conseqüència, es converteix en una profecia autocomplerta. La mateixa representació de l'esperança funciona quan passem del nivell individual al col·lectiu. És per això que ha estat un recurs clau en l'acció col·lectiva política. Augmenta les expectatives de les persones —normalment conegudes com a efecte Tocqueville— i aquestes al seu torn generen un desig de canvi i acció. Així mateix, el gran escriptor francès, a *L'Antic Règim i la revolució* (1856), va remarcar que havia estat a les regions de França on les reformes s'havien aplicat amb èxit que el suport a la Revolució Francesa va ser més entusiasta.²⁶ «Quan les coses milloren, l'esperança de les persones que les coses poden anar més bé es desperta.»²⁷ El despertar d'esperances ha tingut conseqüències polítiques dramàtiques.

Un exemple palpable dels efectes de l'esperança il·lustrada en l'acció política és la Declaració d'Independència americana (1776). Una frase del famós document exemplifica la visió política i humanista de l'esperança institucionalitzada il·lustrada:

Que sempre que qualsevol forma de govern esdevingui destructiva dels seus fins, sigui el dret del poble alterar-la o abolir-la, i instituir un nou govern, basant la seva fundació en tals principis i organitzant els seus poders de tal forma, per tal com molt probablement afecten la seva seguretat i felicitat.²⁸

Considerar el poble dotat, a priori, del dret a destruir qualsevol govern que no els permeti sentir-se segurs i feliços era una afirmació radical d'esperança en assumptes humans. Es confiava a la raó i la voluntat autodeterminades el poder per perfeccionar el món. Aquest exemple il·lustra que l'esperança il·lustrada estava amarada del que el teòric polític britànic Michael Freedon havia anomenat una ideologia «orientada al futur».²⁹ Va assenyalar un distanciament dramàtic de la idea del pecat original, de la creença religiosa en un paradís invisible i en una redempció per venir, així com de la resignació que implicaven les posicions socials hereditàries feudals que determinaven les trajectòries socials. La modernitat il·lustrada va recuperar l'esperança escatològica de la religió (messianisme, salvació, redempció al final dels temps) i la va traduir en noves pràctiques polítiques seculars que dotaven els actors socials de poders volutius. Integrada en el coneixement i la raó, l'esperança podia superar la pobresa, la misèria, la guerra i la malaltia. El segle XIX va ser el ferment de les idees i les ideologies que desplegaven aquesta nova imaginació a un nivell col·lectiu. L'esperança moderna va augmentar dràsticament les expectatives de tothom d'una bona vida i va fer de la imaginació política —que una vida millor era possible i estava a l'abast de l'acció humana i les institucions— un tret ordinari de la consciència. Les doctrines polítiques democràtiques i socialistes, les visions del mercat del progrés econòmic i el nacionalisme van generar vastes comunitats d'esperança, orientades a allò no encara assolit, però dins de l'abast dels ideals humans d'igualtat, abundància i fraternitat.

Es pot trobar un exemple impressionant d'aquestes esperances que alimenten la imaginació política i l'acció en la primavera dels pobles, les revoltes del 1848 a través d'Euro-

pa que combinaven ideals democràtics, socialistes i nacionalistes. Exigien el sufragi per a tots (els homes), llibertat de premsa, restricció dels poders monàrquics i la unitat dels pobles vinculats per la llengua i la cultura. L'historiador francès Éric Anceau ho descriu així:

Als intel·lectuals, els burgesos i els membres de la noblesa menor que eren una força impulsora (Mazzini, Ledru-Rollin, Mickiewicz, Kossuth, Bălcescu, etc.) se'ls va unir la massa de protagonistes anònims. Aquí s'incloïen estudiants —i a la seva pròpia manera el personatge Frédéric descrit per Flaubert a *L'educació sentimental*— que van servir d'arquetips d'aquesta «génération quarante-huitarde» (generació del quaranta-vuit) ebris d'esperança i assedegats de llibertat, igualtat i fraternitat, com també artesans, obrers i els desocupats de les grans ciutats.³⁰

Les persones no podrien haver estat «èbries d'esperança» si la seva imaginació no hagués estat alimentada pels nous ideals socialistes, democràtics i nacionalistes que declaraven la capacitat fonamental dels éssers humans (dels homes, si més no) d'esperar un destí millor. Tal com va plantejar John White: «La revifada de la democràcia com un ideal del segle XVIII va coincidir amb idees canviants sobre el temps històric. Va anar aparellada amb una expectativa emergent que el món futur seria diferent del present i que era susceptible a la influència».³¹ L'esperança que va ser mobilitzada per moltes lluites polítiques del segle XIX tenia una força formidable perquè combinava raó il·lustrada amb el seu predecessor escatològic teològic. El nacionalisme era una d'aquestes poderoses ideologies d'esperança vuitcentistes, aspirant a unir

les persones en un nou vincle fraternal que sovint manllevava imatges de salvació religioses. A través de la relació mútua d'esperança i imaginació, el nacionalisme es va escampar com un incendi forestal i va transformar la geografia i la política d'Europa.

Al final del segle XIX, els jueus, un poble perennement perseguit, va intentar constituir-se en una d'aquestes comunitats d'esperança a través d'un nacionalisme que combinava els nous ideals de l'emancipació i la teologia. «Esperança» —*Hatikva*— és precisament el nom de l'himne nacional que van triar els jueus. El nacionalisme jueu era una expressió d'esperança a una gran escala. Un poema, *Tikvatenu* (La nostra esperança), escrit el 1878 per Naftali Herz Imber, nascut el 1856 a Złoczów (aleshores Galitzia a l'Imperi Austríac, ara Zólotxiv, a Ucraïna), expressava l'anhel d'un poble que havia viscut sota persecucions sense treva de recuperar la llibertat i la independència, un anhel que va ser revifat per les lluites nacionalistes per tot Europa.

En tant que dins del cor
 הַמִּינֵפֶה בְּלֵב דּוֹעַ לֵךְ
 l'ànima jueva ansii,
 הַיְמוּהַ יְדוּהָי שֶׁפֶּנֶה
 i vers els límits orientals en endavant,
 הַמִּיֶּדֶק חֶרֶזֶם יִתְאַפְּלוּ
 un ull mira cap a Sió,
 הַיְפוּצַ וְיִצְלַח וְיֵעֵ
 la nostra esperança no està perduda,
 וַיִּתְּנֶקֶת הַדְּבָא אֶל דּוֹעַ
 l'esperança de fa dos mil anys,
 מִיִּפְלֵא תִּנְשׁ תֵּב הַנֶּקֶתָה

de ser una nació lliure a la nostra terra,
 וַיִּצְרָא ב'שָׁפָחַ מַע תוֹיָהּל,
 la terra de Sió i Jerusalem³²
 מִן־לְשׁוֹרֵיו וְיִצַּח זָרָא.

El poema va fer de l'esperança l'antídot contra el dolor i la por que provoquen les persecucions. És l'esperança el que va obrir la possibilitat per als jueus de conquerir la seva sobirania política fent la promesa bíblica de tornar a Sió en un futur tangible, no un de situat en un final dels temps messiànic. En aquest sentit, l'esperança va ser un recurs polític crucial per a la formació del nacionalisme jueu, que podem definir com l'aspiració d'un poble d'alliberar-se de l'opressió per part dels no jueus en una terra on poguessin adquirir la sobirania política. La visió de llibertat «a la nostra terra» va encendre la imaginació dels jueus, que podrien apropiarse de la ideologia moderna del nacionalisme per realitzar un vell somni. Una emoció secular i alhora religiosa, l'esperança va aconseguir transcendir el curs de la història.

Després dels estralls de la Segona Guerra Mundial, un cristià esperançat va concebre la unitat d'Europa. Robert Schuman, un dels principals artífexs de la Unió Europea, va celebrar la possibilitat d'una nova comunitat política a Estrasburg el 16 de maig de 1949.

Estem portant a terme un gran experiment, l'acompliment del mateix somni recurrent que durant deu segles ha revisitat els pobles d'Europa, creant entre ells una organització, posant fi a la guerra i garantint una pau eterna. [...] El nostre segle, que ha estat testimoni de les catàstrofes en les contínues topades de nacionalitats i nacionalismes, ha d'intentar i ha de tenir èxit en la reconciliació de les nacions en una associació supranacional.³³

Schuman va viure dues guerres mundials particularment cruels i havia concebut la necessitat de forjar una Unió Europea *durant* la Segona Guerra Mundial.³⁴ Es negava a veure els alemanys com a enemics i somiava amb el projecte de reconciliar les dues nacions enemigues, França i Alemanya, il·lustrant la propietat peculiar de l'esperança, que és negar l'evidència i transcendir la realitat ordinària, fins i tot en la «terra més gèlida», «el mar desconegut» i «en extremitat».

El que podria haver anat a favor d'una visió tan increïblement utòpica i esperançada de Schuman pot ser que estigués alhora impregnat de cristianisme, d'afers polítics mundans i d'ideals de la Il·lustració.³⁵ Per a homes com Schuman, la idea de la unitat de nacions enemigues exigia un acte de fe racional en la història. Aquesta esperança actua com un recurs cognitivoafectiu que barreja fe i acció i esdevé un recurs especialment potent en temps d'amenaça i de crisi.³⁶

Aquesta forma peculiar d'esperança va caracteritzar una marca específica de política moderna que apel·lava a la transcendència espiritual i política. En el seu famós discurs «Tinc un somni», d'agost del 1963, Martin Luther King en va oferir un impactant exemple. Parlant encara d'una altra terrible opressió, King es basava en la cultura de l'esperança desenvolupada pels africans esclavitzats que havien estat convertits al cristianisme i que esperaven l'alliberament. Invocant Abraham Lincoln, a més de la tradició espiritual de l'Església negra, va proclamar:

Fa cent anys, un gran americà, l'ombra simbòlica del qual ens empara avui, va signar la Proclamació d'Emancipació. Aquest decret transcendental va ser un gran far d'*esperança* per a milions d'esclaus negres que havien estat cremats en les

flames d'una injustícia devastadora. Va ser com una albada joiosa que va posar fi a la llarga nit de la captivitat.³⁷

El «somni» de King, com el somni de Schuman, era un instrument retòric per obrir el futur inscrivint-lo en la tradició moral tant dels drets humans com del cristianisme (església baptista) i per insuflar esperança en els oients, conferint-los una visió instrumental del seu destí polític. La cançó gòspel que va esdevenir el símbol del Moviment de Drets Civils, «We Shall Overcome» (Tots junts vencerem), va fer de l'esperança la força impulsora d'una política de l'emancipació:

La veritat els farà lliures, la veritat ens farà lliures,
la veritat ens farà lliures, demà.
Oh, dins del meu cor
crec fermament,
que tots vencerem, demà.³⁸

En un altre continent, Leszek Kołakowski va inspirar el moviment Solidaritat, que va posar fi al govern comunista a Polònia. A Kołakowski se'l va anomenar «un despertador d'esperances humanes»³⁹ perquè, entre el 1976 i el 1978, mentre estava exiliat al Regne Unit on feia classes a l'All Souls College d'Oxford, va escriure potents anàlisis del comunisme i del paper cada dia més reconegut de la teologia al món occidental. Va aconseguir fer sorgir una sensibilitat catòlica política i va beure de les mateixes fonts d'esperança, alhora teològica i política.

Un altre líder europeu oriental va veure l'esperança com el recurs de l'esperit humà que podria portar el canvi polític. Václav Havel, un dels caps de la Revolució de Ve-

llut, que va fer caure el règim comunista a Txecoslovàquia, va escriure a *Alterar la pau* (1990):

La mena d'esperança en què penso sovint (especialment en situacions que són particularment desesperançades, com una presó) l'entenc per sobre de tot com un estat mental, no un estat del món. O bé tenim esperança dins nostre o no en tenim; és una dimensió de l'ànima; no és constantment dependent d'alguna observació particular del món o estimació de la situació. L'esperança no és pronosticació. És una orientació de l'esperit, una orientació del cor; transcendeix el món que és immediatament experimentat, i està ancorada en algun lloc més enllà dels seus horitzons.

Com més desfavorable és la situació en què mostrem esperança, més fonda és l'esperança, fins al punt d'esdevenir una categoria de creença. L'esperança no és de cap manera el mateix que l'optimisme. No és la convicció que alguna cosa sortirà bé, sinó la certesa que el present, per molt funest que sigui, té un sentit pel que vindrà.⁴⁰

El llenguatge de Havel és al llindar entre el que és espiritual i el que és polític en tant que l'esperança es presenta com un recurs de l'esperit que ni els règims totalitaris poden esclafar, precisament la barreja de fe teològica i realisme mundà que corre per la política il·lustrada.

Evocant la retòrica de Martin Luther King i la tradició moral de l'església baptista, el juliol del 2004, un senador desconegut que es deia Barack Obama va fer un discurs a la convenció demòcrata en suport de la candidatura de John Kerry. El públic va quedar fascinat. «Participem en una política del cinisme o en una política de l'esperança?», va preguntar,⁴¹ i va continuar sense estalviar la retòrica flori-

da: «No parlo d'un optimisme cec [...]. És l'esperança dels esclaus asseguts en rotllana cantant cançons de llibertat. [...] L'esperança d'una criatura escarransida amb un nom graciós que creu que a Amèrica també hi ha un lloc per a ella. Esperança davant de la dificultat. Esperança davant de la incertesa. L'audàcia de l'esperança».⁴² El famós «discurs de l'esperança» d'Obama⁴³ va descodificar el «somni» de King en «esperança» com el recurs dels febles, articulant i combinant la fe cristiana i la imaginació política. Quan Ketanji Brown Jackson, la primera dona negra nomenada al Tribunal Suprem americà, va jurar el càrrec, un lector del *New York Times* va escriure: «L'arc de la història s'inclina en la direcció correcta, i tenim una cosa *sublim* per celebrar, una dona negra al tribunal. M'esponja el cor i em dona raons per *tenir esperança* en el futur. Gràcies, president Biden, per portar-nos a aquest moment».⁴⁴ L'esperança pot imbuir l'arena política amb l'halo del sublim.

El que mostren aquests diversos exemples d'esperança en el cristianisme, el nacionalisme jueu i la política emancipadora, és això: En la seva crida a una bondat que encara és invisible, la política i la teologia es troben i fan de l'esperança una emoció representativa, una emoció que porta el canvi en el fet precís de ser insuflada a un grup de persones. En la seva crida d'una bondat invisible encara per venir, en l'abast de l'acció humana, porta la política al llindar de l'espiritualitat i inaugura una política del possible, molt diferent d'una política de la ràbia, el ressentiment o la resignació. Ernst Bloch ho va considerar el material cru de les utopies.⁴⁵ Sens dubte era present en utopies tan modernes com la democràcia i el socialisme. L'esperança és un tret clau de la democràcia perquè «les idees del futur conformen la nostra inclinació a comprometre'ns».